

В. БРЕХУНЕНКО, О. МАВРИН

ЗОРЯНИЙ ЧАС УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ

Звільнившись від ідеологічних догм, проголосивши ідеали демократії та національної незалежності, наше суспільство особливо гостро відчуло потребу в об'єктивних і повних знаннях про далеку і недавню історію України, про все те, що протягом тривалого часу обережно обминала і замовчувала офіційна історична наука. На цьому етапі з'явилося чимало ентузіастів, які зосередили свої зусилля на тому, щоб зробити максимально доступною для досліджень джерельну спадщину минулого, розширити хронологічні рамки і тематику історичних публікацій, включити в науковий обіг нові документи. Серед цих дослідників одна з найяскравіших фігур — член-кореспондент НАН України Павло Степанович Сохань.

П. С. Сохань.

18 листопада П. С. Соханю виповнилося 75 років. Прожиті літа припали на неспокійну добу, сповнену всіляких катаклізмів. Не з чужих слів знає Павло Степанович, що таке штучний голод 1932—1933 рр., який залишився в пам'яті страшним спогадом дитинства. Випало майбутньому вченому й воювати на фронтах Другої світової війни (приписавши три місяці до сімнадцяти). Золоті роки юності було віддано службі в армії — демобілізуватися вдалося лише в 1951 р. Пізнав нелегкий досвід екстернату (спершу середньої школи, а далі й перших трьох курсів історичного факультету Владивостоцького педінституту).

З 1961 р. доля назавжди зв'язала П. С. Соханя з історичною наукою. Він пройшов шлях від аспіранта Інституту історії АН УРСР до доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України, заступника директора цієї установи.

Тут П. С. Сохань став одним з провідних в Україні болгаристів. Його добре знають і шанують усі причетні до болгаристики фахівці, і не тільки в Україні. Монографічні дослідження вченого, присвячені життєдіяльності Георгія Димитрова, українсько-болгарським зв'язкам, були високо оцінені спеціалістами й витримали кілька видань, у тому числі в Болгарії. При цьому колеги особливо підкреслювали прагнення П. С. Соханя до повноти джерельної бази, високу культуру роботи з джерелами. Власне, ця особливість виявилася тією ланкою, що зв'язала дослідника з джерелознавством та археографією, які пізніше стали справою його життя.

З другої половини 80-х років П. С. Сохань повністю зосереджується на діяльності саме в цій галузі. У 1987 р. він очолює відновлену Археографічну комісію АН УРСР і, всіляко підтримуючи задуми натхненників нових проектів, бере безпосередню участь у формуванні передумов того потужного спалаху археографічної активності в Україні, який спостерігався наприкінці ХХ ст. Розпочався справді зоряний час археографії як науки.

Пригадується перша археографічна нарада, що відбулася в листопаді 1988 р. — єдина, на яку вдалося зібрати майже всіх вітчизняних дослідників Середньовіччя та ранньомодерної доби. Ця нарада стала в певному розумінні святом української медієвістики, завжди «підозрілої» для влади в радянські часи й гнаної нею. Деякі запрошені, приміром Я. Дашкевич, О. Апанович, Я. Дзира, повною мірою відчували на собі репресивну дію радянського різновиду імперського тоталітаризму з його цькуванням усього українського, особливо ж — патріотично налаштованої української інтелігенції. Багатьом іншим учасникам наради свого часу не давали реалізувати свій науковий потенціал сумновідомі борці з українським націоналізмом.

Головним наслідком наради стало опрацювання комплексної програми видань історичних джерел, яка ввібрала в себе практично всі науково спроможні пропозиції учасників і лягла в основу діяльності Археографічної комісії, а пізніше й Інституту української археографії та джерелознавства. І це попри те, що програма ця явно суперечила стратегічному курсу КПРС на стримування розвитку української медієвістики.

Саме тоді яскраво проявилися, мабуть, найцінніші якості П. С. Соханя як людини, організатора науки, зрештою, як сина України: толерантність, порядність, незашореність, уміння прислухатися до раціональних пропозицій, ясне бачення перспективи, здатність до дій, що йшли врозріз з ідеологічними настановами, рішучість у підтримці видань і наукових програм, які працювали на подолання спотвореного бачення української минушини, на пробудження в українців національної гідності. Новий голова Археографічної комісії не тільки повністю підтримав найсміливіші проекти, а й не побоявся залучити до роботи в комісії вчених, гнаних і переслідуваних системою, що наприкінці 80-х років (щоб там не говорили нині) потребувало неабиякої сміливості. Адже система, хоча й дала тріщину, проте існувала велика вірогідність повернення до практики політичних репресій.

Активними співробітниками Археографічної комісії тоді стали Я. Дашкевич і О. Апанович. Уперше гідно була оцінена подвижницька праця професора М. П. Ковальського, який в умовах зросійщеного Дніпропетровська зумів створити потужну й впливову джерелознавчу школу в галузі української медієвістики.

Важливою віхою в житті П. С. Соханя стала посада директора Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, яку він обійняв у 1991 р. Інститут першим в Україні сміливо взяв курс на створення регіональних осередків. Його філії діють у Львові, Запоріжжі, Харкові, Чернігові, Острозі. Зокрема, Львівське

відділення інституту очолив Я. Дашкевич. Завідувачем Дніпропетровського відділення став М. Ковальський.

Відразу ж було взято курс на тісну співпрацю з українською діаспорою. Налагоджено плідні зв'язки з Українським науковим інститутом Гарвардського університету, Канадським інститутом українських студій, Східноєвропейським інститутом ім. В. Липинського, Науковим товариством імені Тараса Шевченка в Європі тощо.

Подальші події засвідчили, що позиція П. С. Соханя — не кон'юнктура, не данина першим паросткам оновлення, а органічний вияв внутрішнього «Я», вимушено притлумленого в попередній період. Тому в роки незалежності Павлу Степановичу не треба було, як багатьом іншим, ані соромитися свого минулого, ані намагатися змінити погляди. Внутрішній світ вченого був іманентно налаштований на українську хвилю, на очищення історичної науки від будь-яких ідеологічних чи бюрократичних нашарувань. П. С. Сохань належить до тієї когорти колишніх посадовців (на жаль, украї нечисленною), яка нині щиро сповідує патріотизм і якій глибоко болить українське сьогодення й українська перспектива.

Чи не найбільше вражає тих, кому вперше доводиться спілкуватися по роботі з Павлом Степановичем, його абсолютна байдужість до бюрократичних норм і процедур. Перебування протягом майже двох десятиліть на керівних посадах не зробило П. С. Соханя адміністратором-формалістом. Він завжди бачить перед собою людину, а не папірці, завжди прагне ухвалити оптимальне рішення, відшукуючи шляхи подолання бюрократичних перепон. Тому й усі ті негаразди, ба навіть неоднозначні конфлікти, які (і це цілком природно) траплялися на шляху становлення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, не змінили головного — атмосфери в установі. Тут кожен науковець має можливість реалізувати себе (інша річ — загальнодержавні труднощі). Основні напрями діяльності інституту органічно поєднані зі сферою наукових інтересів кожного співробітника, що й зумовило появу тих фундаментальних археографічних публікацій, ґрунтовних монографічних досліджень, довідкової літератури, які утвердили інститут в Україні та за рубежом як авторитетну наукову установу гуманітарного профілю.

Творчий доробок самого П. С. Соханя — близько 400 наукових праць, з них 5 — монографічних досліджень. У 90-і роки ХХ ст. вчений плідно досліджував життя і спадщину М. Грушевського та М. Драгоманова, був співавтором ґрунтовної монографії «Грушевський і Academia» (Київ, 1993), автором низки статей, передмов до таких знакових видань інституту, як «Архів Коша Нової Запорізької Січі. Корпус документів 1734—1775», «Листування М. С. Грушевського», монографія І. Борщака «Україна в літературі Західної Європи» (доповнена рукописними матеріалами цього видатного вченого), перший том повного зібрання творів Д. Яворницького. Крім того, Павло Степанович був відповідальним редактором таких фундаментальних археографічних видань, як «Кирило-Мефодіївське товариство» (т. 1—3), «Літопис УПА. Нова серія» (т. 1—2), описи Київського, Харківського намісництв, опис Лівобережної України, «Універсали Богдана Хмельницького» та ін. П. С. Сохань — палкий поборник і пропагандист корпусного видання Українського дипломатарію XVI—XVIII ст., Архіву Коша Нової Січі, повних зібрань творів М. Грушевського, М. Драгоманова, Д. Яворницького.

Інститут плідно співпрацює з українознавчими центрами США, Канади, Франції, що не тільки сприяє розширенню наукового діапазону досліджень його співробітників, а й дає змогу в умовах хронічного браку коштів публікувати за фінансової підтримки цих

інституцій збірки джерел і монографічні дослідження. У такий спосіб видано більшість фундаментальних археографічних публікацій у найскрутніші часи (середина 90-х років ХХст.). Тісні зв'язки науковці установи й особисто П. С. Сохань підтримують з такими знаваними вченими з української діаспори, як О. Пріцак, А. Жуковський, П. Потічний, Ф. Сисин, Я. Пеленський та ін.

Організація філій інституту в інших містах дала змогу залучити науковий потенціал регіонів, розширити тематику і можливості археографічної діяльності, координувати дослідження з різноманітної проблематики. У планах на майбутнє — створення широкої мережі регіональних осередків. Утім, брак коштів поки що унеможлиблює реалізацію задуманого.

Нині П. С. Сохань сповнений масштабних наукових планів, особистих та інститутських. Він мислить категоріями формування фундаментальних передумов для якісного перелому в розвитку української історичної науки, ключовою ланкою яких покликане стати комплексне видання цілісних масивів джерел з вітчизняної історії. Саме це вчений вважає пріоритетним напрямом діяльності інституту.

Спостерігаючи нев'янучу енергію П. С. Соханя, не погамовану роками працездатність, збережену свіжість думки, важко усвідомити, що у нього за плечима три чверті століття. Тож віриться, що попереду у вченого — ще багато важливих, цікавих справ і нових яскравих здобутків.

© *БРЕХУНЕНКО Віктор Анатолійович. Доктор історичних наук. Вчений секретар Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського (Київ).*

МАВРИН Олександр Олександрович. Кандидат історичних наук. Заступник директора тієї ж установи. 2001.